

Trio Suleika

VOYAGE

Maurice Ravel | Kees Olthuis

Deze cd dragen wij op aan Miklós Schwalb, onze toegewijde impresario en vriend, die in maart 2010 overleed. De werken van Ravel en Olthuis waren hem dierbaar, en we betreuren het dat hij de totstandkoming van deze cd niet meer heeft kunnen meemaken. Miklós is er niet meer, maar zijn warme persoonlijkheid is tot op de dag van vandaag voelbaar in ons trio.

Trio Suleika

VOYAGE

Maurice Ravel

Trio pour violon, violoncelle et piano (1914)

- 1** Modéré [9.51]
- 2** Pantoum (Assez vif) [4.20]
- 3** Passacaille (Très large) [7.27]
- 4** Final (Animé) [5.41]

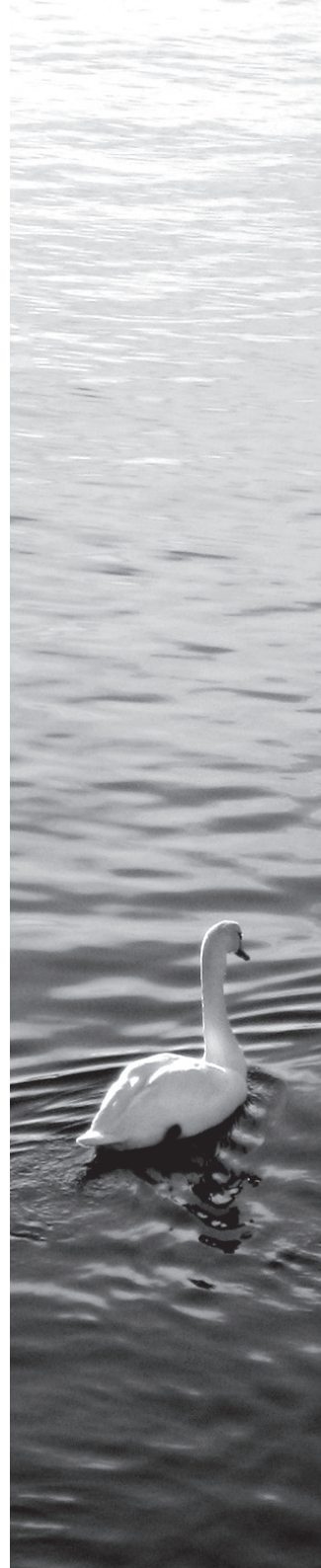
Kees Olthuis

- 5** "Voyage à l'horizon.....Seul....." (2006) [22:50]

Maurice Ravel

- 6** "Alborada del gracioso"
from "Miroirs" (1904-1905) [7:33]
(arr. for piano trio M. Lammerts van Bueren 2008)

Total playing time: 57:47 min

Trio Suleika

Trio Suleika, opgericht in 2001, bestaat uit pianist Maurice Lammerts van Bueren, violiste Sanne Hunfeld en cellist Pepijn Meeuws. Als een van de vooraanstaande pianotrio's in Nederland won Suleika onder meer de Vriendenkrans van het Concertgebouw en de Kersjesprijs. Het repertoire van Trio Suleika verenigt klassieke werken met minder gangbare muziek, waaronder een groeiend aantal composities in opdracht.

In 2002 - nog geen jaar na oprichting - won Trio Suleika de Vriendenkrans, de publieksprijs én een masterclassprijs op het Vriendenkrans Concours in het Concertgebouw Amsterdam. In dezelfde periode volgde Suleika een masterclass bij Menahem Pressler van het legendarische Beaux Arts Trio. Een beurs van het Bernard Haitink Fonds stelde het trio vervolgens in staat om meer lessen bij Pressler te nemen. Nadat Trio Suleika in 2004 werd geselecteerd voor de nationale concertserie Het Debuut, veroverde het zich in korte tijd een prominente plaats in het Nederlandse muziekleven. In 2007 ontving Trio Suleika de Kersjesprijs.

In 2005 verscheen Suleika's eerste cd met opnamen uit de Kleine Zaal van het Concertgebouw, waar het trio regelmatig te gast is. Zo speelde Trio Suleika er in de Robeco Zomerconcerten, de internationale KAM pianotrioserie, Het Zondagochtendconcert, Concertgebouw Tracks en de serie Internationale Pianotrio's. In 2007 debuteerde Suleika in het Gergiev Festival in een Carte Noire met Ramsey Nasr, om direct te worden teruggevraagd voor de eerstvolgende editie. Een tweede cd met werken van Dvořák en Rachmaninoff verscheen in 2008. Het trio organiseerde "Suleika aan de Amstel" in de Amstelkerk in Amsterdam in 2010, waarin Suleika optrad met musici als Frederieke Saeijs, Erik Bosgraaf en het Zapp String Quartet. In het seizoen 2011-2012, waarin Suleika het 10-jarig jubileum viert, brengt het trio de Oorkaan-productie "De Suleika's en het mysterie van de Gevoelige Snaar" in première in het Concertgebouw, onder regie van Jochem

Stavenuiter.

Op uitnodiging van de Stichting Rikskonzserter maakte Trio Suleika een tournee door Zweden. Het trio trad op in Damascus, en gaf masterclasses aan het conservatorium aldaar, in het kader van "Damascus, Cultural Capital of the Arab World." In Frankrijk speelde Suleika in de kamermuziekserie van Musée d'Orsay, in het Festival Fevis te Parijs en het Festival Mille et Une Notes in de Corrèze.

'Voyage à l'horizon.....Seul.....' is geschreven ter nagedachtenis aan decorontwerper en schilder Harry Wich (1927-2002) en opgedragen aan Trio Suleika. Olthuis heeft zich tijdens het schrijven van het werk laten inspireren door een schilderij van Wich dat in zijn grafsteen is geplaatst. Achter twee coulissen strekt de zee zich uit. Een bootje vaart richting de horizon, alleen. Het stuk begint verstild. De sfeer is nostalgisch, het echte verdriet komt later. Heel langzaam maakt de droom plaats voor woeliger baren. Het leven van Wich voltrekt zich in al zijn facetten, tot aan het onafwendbare einde. Langzaam verdwijnt het bootje achter de horizon. Wichs laatste reis...Alleen...

Dorine de Vos, weduwe van Harry Wich, is opdrachtgeefster van het werk. Zij organiseerde op 16 februari 2007 een herdenkingsbijeenkomst voor haar man. Tijdens deze gelegenheid ging **'Voyage à l'horizon.....Seul.....'** in première. Harry Wich zou die maand tachtig jaar zijn geworden.

Sinds de première hebben wij het werk vele malen gespeeld. Het is met ons mee geweest naar Zweden en zelfs Damascus (Syrië). Waar we het ook speelden, het maakte altijd diepe indruk op de luisteraars. We zijn blij dat we deze reis nu hebben kunnen vastleggen.

Sanne Hunfeld

Kees Olthuis

Kees Olthuis was van 1970 tot 2005 als fagottist verbonden aan het Koninklijk Concertgebouworkest. Naast veel werken voor verschillende kamermuziekensembles schreef hij meerdere werken voor het theater, zoals de opera's François Guyon, De Gans en De Naam van de Maan. De laatste naar een libretto van Annie M.G. Schmidt en in opdracht van het Muziektheater in Amsterdam.

Op persoonlijk verzoek van Bernard Haitink componeerde Kees Olthuis het symfonisch gedicht De Theseusfantasie. Daarna volgden nog twee werken voor het Koninklijk Concertgebouworkest: Jour de fête en Scherzo.

Het Residentie Orkest onder leiding van Jaap van Zweden bracht zijn Capriccio in première tijdens een tournee door Japan. Het Gelders Orkest speelde onder leiding van Ken-Ichero Kobayashi, eveneens in Japan, twaalf maal het symfonisch gedicht Jizô.

Kees Olthuis' Capriccio voor fagot en strijkorkest is in 2010 opgenomen op cd door Bram van Sambeek, solofagottist van het Rotterdams Philharmonisch Orkest.

Maurice Ravel begon aan zijn trio in de eerste maanden van 1914. Een jaar later, in januari 1915, gaven pianist Alfredo Casella, violist Gabriel Willaume en cellist Louis Feuillard de première van het werk in de Salle Gaveau te Parijs. Het trio was nog niet uitgegeven en de drie musici beschikten slechts over Ravels manuscript zonder afzonderlijke strijkers partijen. Het is onduidelijk of Ravel hierbij aanwezig was. Vermoedelijk werd hij in die maand in beslag genomen door zijn aanmelding bij het Franse leger en de daarbij behorende medische keuringen.

Aanvankelijk had Ravel het plan een pianoconcert te schrijven, *Zazpiak Bat* genaamd. *Zazpiak Bat* betekent "De Zeven Zijn Een" in het Baskisch, hetgeen duidt op de eis van de Baskische nationalisten om de zeven Franse en Spaanse provincies te verenigen tot een onafhankelijke Baskische staat. Ravel, zelf geboren Bask, was als geen ander op de hoogte van de typisch Baskische dansthema's waarin vaak een ritme van afwisselende twee- en driedelige paren voorkomt. Dit Baskische ritme lag aan de basis van de eerste schetsen van *Zazpiak Bat*, een werk dat hij overigens nooit zou voltooien. Vrij spoedig nadat Ravel was begonnen aan zijn pianoconcert vatte hij het plan op een pianotrio te gaan schrijven. Hij werkte geruime tijd aan beide stukken tegelijk maar concentreerde zich uiteindelijk op het trio, waarin hij de dansthema's uit het pianoconcert verwerkte. Het duidelijkste voorbeeld daarvan is de opening van het eerste deel, *Modéré*, dat opent met een 3+2+3 ritme in de piano, later overgenomen door de strijkers.

Het verwezenlijken van een goede klankbalans in de bezetting van twee strijkers met piano beschouwde Ravel als een uitdaging. Hij maakte maximaal gebruik van het bereik van alledrie de instrumenten. Bovendien schreef hij allerlei effecten voor als trillers, tremoli, arpeggio's en flageoletten.

Tijdens de zomer van 1914 verbleef Ravel zoals voor hem gebruikelijk in het Frans Baskische kustplaatsje Saint Jean de Luz, vlak bij zijn geboorteplaats Ciboure. Het trio was nog niet voltooid en ondanks de warme zon en het verkwikkende strand stagneerde zijn inspiratie. In juli schreef hij aan Helene Casella, de echtgenote van pianist Alfredo Casella: "Ondanks het prachtige weer heb ik de afgelopen drie weken geen vooruitgang geboekt in mijn trio, en ik heb er genoeg van. Vandaag echter, heb ik besloten dat het niet al te misselijkmakend is...en de carburateur is

nu gerepareerd.” Begin augustus 1914 mobiliseerde Frankrijk plotseling voor de Eerste Wereldoorlog. Al geruime tijd was het Ravels vurige wens om vliegenier te worden in de Franse luchtmacht, een functie die hij overigens nooit zou bemachtigen als gevolg van zijn zwakke gezondheid. Vóór een eventuele aanstelling in het leger wilde hij zijn trio voltooid hebben. Die tijdsdruk leek zijn inspiratie plotseling nieuw leven in te blazen. Hij schreef die laatste weken in augustus en september als een bezetene aan zijn trio, tot hij eind september 1914 in een brief aan Stravinsky liet weten dat het werk af was. Ravels opbloeiende inspiratie lijkt hoorbaar in het vierde, laatste deel. Het fonkelende Pantoum (geïnspireerd op een Maleisische dichtvorm) en de ingetogen Passacaille maken plaats voor zinderende en grootse opwindung in Final. Heroïsche thema's en trompetgeschal in de piano kondigen de naderende strijd aan in een compositie die bijna symfonisch aandoet. Het trio eindigt vol optimisme en overmoed. Het is Ravels laatste werk voordat de alles vernietigende oorlog definitief breekt met de Europese culturele tradities en verworvenheden uit de 19e eeuw. In het trio hoort men zowel de warme nostalgie naar het laat 19e eeuwse impressionisme als het bijna onbesuisde verlangen naar een volkomen nieuwe, moderne en onbekende toekomst.

Pepijn Meeuws

Alborada del Gracioso

De pianocyclus “Miroirs” beleefde de première op 6 januari 1906 in Parijs. Alborada del Gracioso, het vierde deel uit deze cyclus, betekent zoveel als “Ochtendserenade van een nar”. De capriolen van deze nar zijn vanaf de eerste noot duidelijk: met dissonanten en in een springerig ritme streelt hij de snaren van zijn Spaanse gitaar. In het middendeel wordt het broeieriger. Een copla, ingezet door de cello, illustreert de verzengende hitte, waarbij in een later stadium trillers en tremoli een bijna klaaglijke melodie begeleiden. In de reprise is daar wederom de gitaar van de nar. De capriolen keren terug, het voortvarende tempo wordt soms rigoureu

stopgezet en daarna net zo plotseling hervat. Aan het eind barst de aubade uit zijn voegen en spat het stuk als een feestelijk vuurwerk uit elkaar.

Mijn arrangement voor pianotrio ontstond in 2008. Voor een recital, met als thema "Hemel en aarde" tijdens het Gergiev Festival in Rotterdam, waren wij nog op zoek naar een kort stuk. Op een dag schreef ik Sanne en Pepijn:

"Liep gisteren over de gang op het Koninklijk Conservatorium, toen ik ergens achter een deur "Alborada del gracioso" hoorde van Ravel. Dat is een meesterlijk, aards stuk, oorspronkelijk voor piano en ook bestaand in orkestversie. Volgens mij is het uitermate geschikt om te bewerken voor pianotrio, ik zou het met veel plezier arrangeren."

Twee weken lang sloot ik mij op in mijn studeerkamer, gewapend met zowel de pianoversie als de door Ravel zelf geschreven orkestversie. Het is voor een arrangeur een enorme luxe om uit te kunnen gaan van twee verschillende versies.

De manier waarop Ravel met een zekere vrijheid ten opzichte van het origineel zijn eigen werk arrangeert is verbluffend, en het is interessant om te zien hoe hij in de orkestratie harmonieën verandert en verrijkt, en her en der zelfs maten toevoegt.

Mijn streven als arrangeur is altijd geweest het stuk zodanig te laten klinken alsof het ook daadwerkelijk voor pianotrio is geschreven. Dat betekent dat je soms dingen moet weglaten, maar het geeft ook de vrijheid om te putten uit allerlei Spaanse effecten die je kunt bereiken met de viool en de cello: col legno, pizzicato, sul ponticello, het zijn allemaal speelmannieren die uitstekend passen bij een trio-versie. De onnavolgbare wijze waarop Ravel zijn eigen werk arrangeerde was daarbij een grote bron van inspiratie.

Maurice Lammerts van Bueren

Trio Suleika

Founded in 2001, Trio Suleika is made up of pianist Maurice Lammerts van Bueren, violinist Sanne Hunfeld, and cellist Pepijn Meeuws. One of the best-known trios in the Netherlands, Suleika was awarded the "Vriendenkrans" or Silver Garland of the Concertgebouw as well as the Kersjes Prize. Trio Suleika's repertoire combines classic works in the repertoire with less commonly heard music, including a number of compositions commissioned by the ensemble.

In 2002, less than a year after it was founded, Trio Suleika won the Vriendenkrans, the audience prize, and a master class prize at the Vriendenkrans competition in the Amsterdam Concertgebouw. During the same period, Suleika followed a master class given by Menahem Pressler and the legendary Beaux Arts Trio. A grant from the Bernard Haitink Fund then enabled the trio to take additional lessons with Pressler. After Trio Suleika was chosen in 2004 to be part of the national concert series "The Debut", the ensemble quickly gained a prominent place in the musical life of the Netherlands. Trio Suleika was awarded the Kersjes Prize in 2007.

Suleika's first CD was issued in 2005, containing recordings made in the Concertgebouw's Kleine Zaal (recital hall), where the ensemble regularly performs. Trio Suleika also performed in the Robeco Summer Concert Series, the international KAM piano trio series, Sunday Morning Concerts, Concertgebouw Tracks, and the Series "International Piano Trios". Suleika made their debut with the Gergiev Festival, in a "Carte Noire" with Ramsey Nasr, and they were immediately invited back for the next edition of the festival. A second CD, with works by Dvořák and Rachmaninoff, was issued in 2008. The trio organized "Suleika on the Amstel" in the Amsterdam Amstelkerk in 2010, performing together with musicians such as Frederieke Saeijs, Erik Bosgraaf, and the

Zapp String Quartet. For the 2011-2012 series, celebrating Suleika's 10th anniversary, the trio will present the premiere of the Oorkaan theatre company's production of "The Suleikas and the mystery of the Sensitive String" in the Concertgebouw, directed by Jochem Stavenruiter.

Trio Suleika has made a concert tour of Sweden at the invitation of the Rikskonserter Foundation. The trio appeared in Damascus and gave master classes at the conservatory there as part of the festival "Damascus, Cultural Capital of the Arab World." Suleika performed in France as part of the chamber music series of the Musée d'Orsay, the Festival Fevis in Paris, and the Festival "Mille et une Notes" in the Corrèze.

"Voyage à l'horizon.....Seul....." was composed in memory of stage designer and painter Harry Wich (1927-2002) and dedicated to Trio Suleika.

While composing this work, Olthuis derived inspiration from one of Wich's paintings which was set into his gravestone. The sea, enclosed by the two wings of a stage, stretches out into the distance. A little boat, all alone, sails towards the horizon. The beginning of the piece is hushed. The prevailing atmosphere is nostalgic; real grief comes later. Very slowly, the dream makes way for stormier seas. Wich's life is portrayed in all of its facets, up to its inevitable conclusion. Slowly, the little boat disappears beyond the horizon: Wich's last journey... Alone...

Dorine de Vos, Harry Wich's widow, commissioned the piece. On February 16, 2007, she organized a memorial gathering in honor of her husband. During this event, "Voyage à l'horizon.....Seul....." received its premiere. Wich would have turned 80 that month.

We have often performed the work since its premiere. It has traveled with us to Sweden, and even to Damascus (Syria). Wherever we have performed it, it has always made a deep impression on the audience. We are happy that we have now been able to immortalize this journey.

Sanne Hunfeld

Kees Olthuis

Kees Olthuis was a bassoonist with the Royal Concertgebouw Orchestra from 1970 to 2005. In addition to numerous compositions for various chamber music ensembles, he has composed several works for the theatre, such as the operas François Guyon, De Gans (The Goose), and De Naam van de Maan (The Name of the Moon). The latter opera was composed on a libretto by the renowned Dutch author Annie M. G. Schmidt and commissioned by the Amsterdam Muziektheater.

Kees Olthuis composed the symphonic poem De Theseusfantasie (Theseus Fantasy) in response to a personal commission by Bernard Haitink. This was followed by two works for the Royal Concertgebouw Orchestra: Jour de Fête and Scherzo.

The Residentie Orchestra, conducted by Jaap van Zweden, gave the premiere of his Capriccio during a tour of Japan. The Gelderland Orchestra, conducted by Ken-Ichiro Kobayashi, gave twelve performances of the symphonic poem Jizô, also in Japan.

Kees Olthuis's Capriccio for bassoon and strings was recorded by Bram van Sambeek, solo bassoonist of the Rotterdam Philharmonic Orchestra, in 2010.

Maurice Ravel began work on his trio in the opening months of 1914. One year later, in January 1915, pianist Alfred Casella, violinist Gabriel Willaume, and cellist Louis Feuillard gave the premiere of the work in the Salle Gaveau in Paris. The trio had not yet been published, and the three musicians only had Ravel's manuscript, which was a full score without separate string parts. It is not clear whether Ravel was present at this performance. Presumably, he was busy that month registering for the French army and undergoing the attendant medical tests.

Ravel originally intended to compose a piano concerto, with the title *Zazpiak Bat*. *Zazpiak Bat* means "The Seven are One" in Basque, and it is a reference to the demands of Basque nationalists to unite the seven Basque provinces into an independent Basque state. Ravel, a Basque by birth, was uniquely aware of the distinctive Basque dance themes, which typically feature the rhythmic pairing of duple and triple meter. This Basque rhythm was the foundation of the original sketches for *Zazpiak Bat*, a work which Ravel, in the end, would never complete. Fairly soon after Ravel began composing his piano concerto, he conceived the plan of writing a piano trio. For a long time, he worked on both pieces at the same time, but ultimately he devoted his concentration to the trio, in which he incorporated the dance themes from the piano concerto. The most obvious example of this is the opening of the first movement, *Modéré*, which features a 3+2+3 rhythm in the piano; this rhythm subsequently passes to the strings.

Ravel considered the achievement of a proper balance of sound within the setting for two strings and piano to be a challenge. He utilized the maximum range of all three instruments. Ravel also called for numerous effects such as trills, tremoli, arpeggios, and harmonics.

During the summer of 1914, Ravel spent time, as he usually did, in the French-Basque coastal village of Saint Jean de Luz, near his birthplace, Ciboure. The trio had not yet been finished, and in spite of the sun's warmth and the refreshment of the beach, his inspiration slowed. In July, he wrote to Helene Casella, the wife of pianist Alfredo Casella: "In spite of the fine weather, for the last three weeks the Trio has made no progress, and I'm disgusted with it. Today, however, I have decided that it is not too

nauseating . . . and the carburetor is now repaired.” In early August 1914, France suddenly mobilized for World War I. For a long time, Ravel’s dearest wish had been to become a flyer as part of France’s air force; he would never achieve this ambition, owing to his uncertain health. He wanted to complete his trio before he could possibly be called up for the army. Time pressure seemed to have suddenly revived his inspiration. He worked on the trio like a man possessed during late August and September, until he informed Stravinsky in a letter at the end of September 1914 that the work was finished. Ravel’s surging inspiration can be heard in the fourth and final movement. The sparkling Pantoum (inspired by a Malaysian poetic form) and the subdued Passacaille yield to blazing, grandiose excitement in Final. Heroic themes and trumpet fanfares in the piano herald the approaching battle in a composition which makes an almost symphonic impression. The trio ends in an atmosphere brimming with optimism and daring. It is Ravel’s last work before the “war to end all wars” resulted in a definitive break with the European cultural traditions and achievements of the 19th century. In the trio, we hear not only warm nostalgia for the impressionism of the late 19th century, but also the almost uncontrolled longing for a completely new, modern, and still unknown future.

Pepijn Meeuws

Alborada del Gracioso

The piano cycle “Miroirs” received its premiere on January 6, 1906, in Paris. Alborada del Gracioso, the fourth movement of this cycle, means something like “The Jester’s morning serenade.” From the first note, the skips and jumps of this jester are apparent: accompanied by dissonances in a leaping rhythm, he plucks at the strings of his Spanish guitar. The central portion of the piece is murkier in tone. A copla, introduced by the cello, illustrates the scorching heat, and at a later point an almost plaintive melody is accompanied by trills and tremoli. The jester’s guitar is heard again at the recapitulation. The skips and jumps return, the vigorous tempo is

sometimes brought to a halt, only to be suddenly resumed. At the end, the aubade splits its seams and explodes into fragments, like a joyful firecracker.

My arrangement of this piece for piano trio came into being in 2008. It was made for a recital based on the theme of “Heaven and Earth” during the Gergiev Festival in Rotterdam, and we were looking for a brief composition. One day I wrote to Sanne and Pepijn:

“Yesterday I was walking through the hall of the Royal Conservatory, when I heard Ravel’s “Alborada del Gracioso” coming from behind a closed door. That’s a masterly piece of “earthly” music, originally written for piano and also existing in an orchestral version. In my opinion, this would be highly suitable for arrangement as a piano trio—I would enjoy arranging it.”

I spent two weeks in my study, armed with both the piano version and Ravel’s own orchestration. For an arranger, it is a great luxury to be able to work like this, drawing on two different versions.

The way Ravel exercised a certain freedom with respect to the original composition, when making his orchestral arrangement, is very impressive, and it’s interesting to see how he changed and enriched harmonies in the orchestral version, and even added measures here and there.

My goal as an arranger has always been to let the piece sound as though it were originally composed for piano trio. That means that one sometimes has to leave things out, but it also gives one the freedom to make use of all kinds of Spanish effects which can be achieved with the violin and cello: *col legno*, *pizzicato*, *sul ponticello*-- all of these are interpretative devices which fit beautifully into a version for trio. Ravel’s inimitable way of arranging his own work was a wonderful source of inspiration to me.

Maurice Lammerts van Bueren

Trio Suleika

Maurice Lammerts van Bueren | Piano

Sanne Hunfeld | Violin

Pepijn Meeuws | Violoncello

Recording: **Mediatrack**

Producer/recording engineer: **Tom Peeters**

Recording advisor: **Kees Olthuis**

Recording location: **Westvestkerk, Schiedam**

Recording dates: **december 1,2,3, 2010**

Design: **Egbert Luijs** (Studio Egt)

Photography: **Marco Borggreve** (portraits), **Pepijn Meeuws** (travel), **Ben Deiman** (live)

Translation: **David Shapero**

Special thanks to **Renee ter Braake**

With financial support by the **Kersjes Fonds**

This CD is dedicated to Miklós Schwalb, our loyal impresario and friend, who died in March 2010. The pieces by Ravel and Olthuis were close to his heart, and we regret that he could not be present for the creation of this CD. Miklós is no longer there, but his warm personality can be felt to this day in our trio.

